

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 7 Issue 1, March 2023

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Derleme/Review

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 04.12.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 08.02.2023

DOI: 10.30692/sisad.1214395

NEOLİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARI VE 1980-1989 YILLARI ARASINDA TÜRK EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜŞÜNÜN ALTI FAKTÖR ALTINDA İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

*Neoliberal Economic Policies and the Examination and Evaluation of the General Outlook
of the Turkish Economy Between 1980-1989 Under Six Factors*

Hande AYHAN GÖKCEK

Dr. Öğr. Üyesi

İstanbul Gelişim Üniversitesi

Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri

ORCID ID: 0000-0001-6349-3023

hayhan@gelisim.edu.tr

Atıf/Citation: Hande Ayhan Gökcek (2023), "Neoliberal İktisat Politikaları ve 1980-1989 Yılları Arasında Türk Ekonomisinin Genel Görünüşünün Altı Faktör Altında İncelenmesi ve Değerlendirilmesi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.1 Mart 2023 s.147-161.

Öz: Bugünden geçmişe bakıldığında sanayileşmenin dört önemli aşamada yaşandığı, günümüzde teknolojiyle de birleşen dördüncü aşamasında olduğunu söylemek mümkündür. Sanayileşmenin bugününde dünyadaki kutuplaşmanın çözülmesi, ülkelerin eşit ölçüde gelişebilmeleri ve tek bir sistem içerisinde bütünleşebilmeleri adına küreselleşmeye ağırlık verilmiştir. Küreselleşme bu çalışmada da bahsedilen neoliberal iktisat politikalarını doğuran bir atmosferin dışavurumudur. Küreselleşmeyle birlikte tüm dünyada neoliberal politikaların hâkim olduğu bir ekonomik ortama geçilmiş, serbest piyasa ekonomisinde devletin etkinliği olabildiğince düşürülerek piyasaların işlevsel hale gelmesi amaçlanmıştır. Bu süreç gelişmiş ülkelerde başarılı bir şekilde ilerlerken, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise küresel politikalara uyum sağlamayı gerektirdiği için eşit seviyede başarı getirmemiştir. Türkiye 24 Ocak kararları ile birlikte neoliberal ekonomiyi benimsemiş, kısa sürede bu politikalarla ekonomik büyüme sağlarken, sermaye birikimiyle sağlanan büyüme dolayısıyla ekonomik ortamda istenen refah sağlanamamıştır. Bu çalışmada 1980-1989 Özal döneminde Türkiye'deki neoliberal iktisat politikalarının Türk ekonomisine yansımaları incelenerek 6 faktör altında değerlendirilmiştir. Bu konunun ardından konuyu ele alan ulusal ve uluslararası makale çalışmalarına ilişkin bir derleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Neoliberal İktisat, Özal Dönemi, Türk ekonomisi, Altı Faktör.

Abstract: Looking at the past from today, it is possible to say that industrialization was experienced in four important stages, and today it is in its fourth stage, which is combined with technology. In today's industrialization, globalization has been emphasized in order to dissolve the polarization in the world, to enable countries to develop equally and to integrate within a single system. Globalization is the expression of an atmosphere that gives rise to neoliberal economic policies, which we will talk about in this study. With globalization, an economic environment dominated by neoliberal policies has been passed all over the world, and it is aimed to make the markets functional by reducing the efficiency of the state as much as possible in a free market economy. While this process progressed

successfully in developed countries, it did not bring equal success in developing and underdeveloped countries as it required adapting to global policies. Turkey adopted the neoliberal economy with the January 24 decisions, while providing economic growth with these policies in a short time, the desired welfare could not be achieved in the economic environment due to the growth provided by capital accumulation. In our study, the reflections of neoliberal economic policies in Turkey on the Turkish economy during the 1980-1989 Özal period are discussed. After this topic, a compilation of article studies dealing with the issue was made.

Keywords: Neoliberalism, Neoliberal Economics, Özal Period, Turkish economy, Six Factors.

GİRİŞ

17.-18. yüzyıllardaki Sanayi Devrimi dünya tarihini önemli ölçüde etkileyen olayların başında gelmektedir. Sanayi Devrimi ekonomik, sosyal, hatta siyasi anlamda toplumların değişmesine, tarihin yeni bir perspektife dönmesine olanak veren bir gelişmedir. Avrupa’da yeni buluşların üretim sürecini değiştirdiği, el emeğinin yerini yüksek kapasiteli makinelerin aldığı, böylelikle başta Birleşik Krallık olmak üzere Avrupa’nın birçok ülkesine, oradan da dünyaya yayılan gelişmelerin hız kazandığı bir süreci ifade etmektedir. Sanayi Devrimi’yle beraber daha evvel ekonomik gelişmişliği toprağa bağlı olan ülkeler, bu uğraşı terk ederek sanayileşmeye hız vermişlerdir. Bu süreçte fabrikaların kentlere kurulması sebebiyle köyden kente göçler hız kazanmış, birçok insan fabrikalarda çalışmaya başlamıştır. Avrupa’da hızlı bir şekilde artan üretimle birlikte küçük burjuvazi gelişmiş, orta sınıf zenginleşmiş ve kapitalizm olgusu oluşmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi, dünya tarihinde ekonomi ve üretim ilişkilerini değiştiren bir dönüm noktası haline gelmişti (Güzelsarı, 2008, s. 8).

Bugünden geçmişe bakıldığında sanayileşmenin dört önemli aşamada yaşandığı, günümüzde teknolojiyle de birleşen dördüncü aşamasında olduğunu söylemek mümkündür. Sanayileşmenin bugününde dünyadaki kutuplaşmanın çözülmesi, ülkelerin eşit ölçüde gelişebilmeleri ve tek bir sistem içerisinde bütünleşebilmeleri adına küreselleşmeye ağırlık verilmiştir. Küreselleşme bu çalışmada da bahsedilen neoliberal iktisat politikalarını doğuran bir atmosferin dışavurumudur. Küreselleşmeyi tek bir kavram üzerinden anlatmak gerektiğinde uluslararası bütünleşme olduğu söylenebilir; ancak küreselleşmeyi sonuçlarıyla birlikte anlamak ve açıklamak ancak neoliberal politikaları da anlayabilmeyi sağlamaktadır. Küreselleşme denildiğinde her ülkenin eşit şartlarda yaşayabileceği, eşit şartlarda ekonomiye ve teknolojiye sahip olabileceği, az gelişmiş ülke kavramının yerini geliştirmekte olan ve gelişmiş ülkenin aldığı bir yapılanma akla gelmektedir. Küreselleşmenin anahtar kavramları şunlardır: yenilik, teknoloji, dijital devrim, artan rekabet, global değişim, esnek ve dinamik piyasa. Bu anahtar kelimeler çerçevesinde küreselleşmeye bakıldığında Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra iki kutuplu (Sosyalizm ve Liberalizm) sistemin ortadan kalkmasının, her ülkenin belli bir ekonomik kalkınmışlık seviyesinde olmasının amaçlandığı görülür (Jessua, 2005, s. 16).

Küreselleşmenin ekonomik yönden tesiri tüm ülkelerin bir bütün olarak düşünülmesi ve ortak pazardaymış gibi hareket etmesi üzerine kuruludur. Küreselleşme ortak pazarda liberal ekonomik uygulamaların gerçekleşmesi gerektiğini savunur. Mal ve hizmetlerin özel kuruluşlar arasında serbestçe el değiştirmesini ifade eden bu sistem, modern tarihte de özel mülkiyet kavramının ortaya çıkmasını sağlar. Keynesyen ekonomide her şeyi belirleyen ve dolaylı yoldan her şeyin sahibi görünen devlet, yerini bireylerin sahipliğine dayanan sisteme bırakmıştır. Bu sistem liberalizmdir. Liberal ekonomi çeşitli kaynaklarda *serbest piyasa, görünmez el, kapitalist ekonomi* olarak da geçen, liberalizmin savunduğu görüşler çerçevesinde piyasada özgürce hareket etmeyi, kurullarla kısıtlamalara gitmemeyi ifade eden ekonomik bir sistemdir. Bu sistem özel mülkiyetin, iş bölümünün, mirasın olduğu, sözleşme ve girişimlere özgürlük tanınan, rekabetçi ortamın desteklendiği ve bu rekabetçi ortamla mücadele edebilenlerin varlıklarına devam ettiği bir yapıdadır (Güzelsarı, 2008, s. 10).

1.1. Neoliberal İktisat Politikaları

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi istikrarın sağlandığı ülkelerde Keynesyen yaklaşımla ekonomik refah politikaları uygulanmaktaydı. John Maynard Keynes'in görüşleri çerçevesinde geliştirilen Keynesyen politikalar piyasa döngüsünde devletin işlevini ön plana çıkarmaktaydı. 1950-1970 seneleri arasında uygulanan bu politikalar çerçevesinde devlet ekonomiyi kontrol altına alabileceğini düşünüyordu. Örneğin; Merkez Bankası para politikalarını devlet aracılığıyla yönlendiriyor, böylelikle devletin gözetiminde bir piyasa ekonomisi oluşuyordu. Kapitalizmin gelişmekte olduğu ülkelerde sanayileşme adına ithal ikameci iktisat politikalarına dayalı bir ekonomi uygulanmaya başlanmıştı. Bu ekonomiye göre hem iç sanayiye korumak, hem de dış yatırımların artmasını sağlamak adına kamu ve özel sektör güç birleştirmeliydi. Bu sistem Keynesyen sisteme her ne kadar zıt görüşler içerse de sanayileşme sürecinde ABD tarafından giderek yayılıyor, kamu kuruluşları ve özel kuruluşları kendi kurallarını iç içe alacak şekilde bir düzene dâhil ediyordu. 1971 senesine gelindiğinde uluslararası para sisteminin sona ermesi, 1973'te de Petrol Krizi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte gelişmiş ülkelerde stagflasyon ortaya çıkmış, ülkeler kendini borç içerisinde bulmaya başlamışlardır. Sürdürülemez mali dengesizlikler, beraberinde ülkelerin yeni politika arayışlarına girmelerine sebep olmuştur. Bu süreçte gerek ekonomistlerin görüşleri, gerekse ülkelere kredi seçenekleri sunan IMF ve Dünya Bankası'nın görüşleri çerçevesinde Keynesyen politikalar terk edilerek yerine neoliberal iktisat politikalarına geçiş yapılmıştır (Jessua, 2005, s. 20).

Liberal iktisat politikalarının gerçekleştiği ortamdaki ekonomik sistem *liberal ekonomi* olarak tanınmaktadır. Liberal ekonomi diğer bir adıyla serbest piyasa ekonomisi, özel mülkiyetin var olduğu ve devredilebildiği, işbölümünün bulunduğu, sözleşme ve girişimlerin olduğu, rekabetçi ortamın desteklendiği bir ekonomik ortamdır. Bu ortamda firmalar kendi rekabet politikalarını belirlemekte ve tüm firmalarla aynı ortam içerisinde faaliyet göstermektedirler. Serbest ekonomiye uyum sağlayabilen firmalar sürdürülebilir olmakta, diğer firmalar ise piyasadan silinebilmektedir. Riskin yüksek, aynı zamanda kazanç mekanizmasının da buna bağlı olarak yüksek kazanç hedeflerine bağlı olduğu bu ortamda kurallar oldukça esnektir. Liberal ekonominin etkin çalışabilme koşulları şu şekilde sınıflandırmıştır: (Özsağır, 2003, s. 38)

- Arz – talep dengesinin karşılıklı etkileşiminin kurulmuş olması,
- Piyasadaki fiyatların kendiliğinden oluşması, kontrol edilmemesi,
- Sürdürülebilir bir fiyat dengesine gelinmesi ve burada rekabete başlanması,
- Ekonomik politikaların gereklerine yönelik yaygın kanıların olması,
- Girişim ve çalışma özgürlüğünün olması,
- Sözleşme yapma özgürlüğünün olması,
- Özel sektörün yükselişte olması.

Neoliberalizm genellikle sosyal ve siyasi sonuçlarıyla anılan, bu sebeple de sosyal disiplin olarak kabul edilen, ekonomideki kullanımı ise çok daha yeni olan bir akımdır. Kavramı ilk olarak Alman Freiburg Okulu kullanmış, ancak tam anlamıyla tanımlanmasını Friedrich Hayek ve Milton Friedman sağlamıştır. 1955 senesine Chicago Üniversitesi'nde Şili'li öğrencilerin aldıkları ekonomi derslerinde liberal iktisat politikalarını öğrenmeleri, ardından ülkelerine döndüklerinde bu politikaların misyonerliğini yaparak 1973 senesinde Şili ekonomisini değiştirmelerini sağlayan süreç, bu gelişmeyle kavramın pratikte tanınmasını sağlamıştır. Keynesyenci politikaların henüz piyasada aktif olduğu dönemden itibaren varlığını sürdüren kavram, devleti ve devletin ekonomik sahadaki varlığının amacını sorgulamaktadır. Bu sorgulayış sonunda da insanlığın en yüksek refah seviyesine ulaşabilmesi adına bireysel girişimciliğin desteklenmesi gerektiğini, ülkelerin serbest bir ortamda rekabet ederek hareket etmesinin ekonomiye daha fazla katkı sağlayacağı görüşünü savunmaktadır (Yıldırım, 2011, s. 72-74).

1.2. Neoliberal İktisat Politikaları Çerçevesinde 1980-1989 Seneleri Arasında Türk Ekonomisinin Değerlendirilmesi

Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte neoliberal ekonomi politikaları ekonominin merkezine oturtulmuş, bu tarihten sonra ekonomide serbestleşme üzerinden hareket edilmeye başlanmıştır. IMF ve Dünya Bankası’nın gelişmiş ülkeler için zorunlu kıldığı politikaların diğer ülkeleri de kısmen ilgilendiren yönüne bağlı olarak bu tarihten itibaren Türkiye’de liberal iktisat politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Reel devalüasyonların yaşandığı, serbestleşmeyi savunan ekonomi politikalarının uygulandığı, emek gücünün arka plana itildiği bu yeni dönemde faiz ve döviz kurundaki denetimler de ortadan kaldırılmış, Türk ekonomisi küresel ölçekli ekonomilerle aynı piyasada varlık göstermeye adapte hale getirilmiştir (Güzelsarı, 2008, s.12).

Neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başlandığı 1980’lerden 1990’lara değin olan süreç göz önüne alındığında politikaların Türk ekonomisine ve sosyal ortamına olumsuz etkisi olduğu gözle görülür şekildedir. Her ne kadar bireysel girişimlerin desteklenmesi dolayısıyla piyasada bir canlılık yaşansa da makroekonomik çerçeveden bakıldığında Türkiye’nin gelişmekte olan bir ülke olması, bu sebeple de henüz ekonomisinde istenen seviyede gelinmeden küresel ölçekli politikalarla hareket etmesi ülke içerisindeki ekonomik (mikroekonomik) düzeni olumsuz etkilemiştir. Devletin piyasayı kontrol altına almamasıyla birlikte gelir dağılımı bozulmuş, kamuda devlet hizmeti olan eğitim ve sağlık gibi hizmetlere olan yatırım gittikçe azalmış, emekçi sömürülmüş, emek ucuzlaşma eğilimine girmiş, küçük ölçekli yatırımcılar piyasadaki çok kolay şekilde silinebilir hale gelmişlerdir. Bu durum da ekonomide *büyük balık küçük balığı yer* teorisinin geçerli olduğu, daha katı bir ortamın oluşmasına sebep olmuştur (Jessua, 2005, s. 16). Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de 1980-1989 seneleri arasındaki ekonomik ortam üzerinden neoliberal ekonominin genel görünümünü yansıtmak amaçlanmıştır.

1.2.1. Ekonomik Büyüme Açısından Değerlendirme

Neoliberal ekonomik politikaların en önemli amacı; devletin küçültülmesi, özelleştirmelerin gerçekleşmesi ve bunun sonucunda da piyasada özgür şekilde hareket ederek ekonomik bir düzen kurmaktır. Bahsedilen politikaların gerçekleşmesi ancak belli bir ekonomi seviyesine ulaşan ülkelerin başarılı olmasını sağlarken, az gelişmiş ülkelerin sadece serbest piyasada sömürülmesine neden olmaktadır. Gelişmekte olan Türkiye’ye bakıldığında neoliberal politikaların ilk dönemlerinde ekonomide devlet denetiminin kalkmasıyla birlikte yarattığı serbest ortamın pozitif yansımalarının görüldüğü, ancak uzun vadede gelir dağılımına ciddi etkilerinden ötürü ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmektedir. Maliye Bakanlığı’nın yayınlamış olduğu ekonomik büyüme raporlarına bakıldığında Türkiye’de 1980 senesine ait ekonomik büyüme oranı %-2,8’dir. Bu oran 1990 senesine gelindiğinde %9,4 olurken, 2008 senesinde (krizde göz önüne alındığında) %0,9’a düşmüştür. Öncelikle 1980 kararlarının ardından Türkiye’de ekonomik serbestleşmenin yarattığı ortamda devletin kamusal alandan çekilmesinin, yatırımların büyük ölçüde devlet bütçesinde saklı kalmasının ve beraberinde yatırım harcamaların azaltılmasıyla faiz gelirlerinin artmasından ötürü bu çalışmada göz önüne alınan 1980-1989 seneleri arasında hızlı bir büyüme olduğu görülür; ancak bu büyüme serbestleşmenin bu süreçteki hızlı etkisinden kaynaklı olup devamında 1990-2000 seneleri arasında büyüme oranlarının %10’lardan %6’lara kadar düşmesi, esnek piyasa ortamında Türkiye’nin hareketsiz kalmasını sağlamıştır. Nitekim 2007 krizinden sonra 2008 senesine ait büyüme oranlarının %0,9’a kadar çekilmesi de Türk ekonomisinin liberal politikalarla kaynaklı olarak gördüğü zararın da gerçek yüzünü yansıtmaktadır (Kazgan, 2008, s. 47).

Türkiye’nin 1970-1990 seneleri arasında ekonomik büyümesindeki en büyük kaynak sermaye birikimi kaynaklıdır. Devletin ekonomik süreçten elini çekmesiyle birlikte oluşan ekonomik birikim, büyümede %72,3 oranında rol oynamıştır. İşgücünün büyümeye katkısı ise %20 oranlarında kalmıştır. Dolayısıyla geniş çerçevede düşünüldüğünde sermaye birikimi kaynaklı

bir büyümenin temel aktif piyasa aktörleri sebebiyle olmaması, büyümenin kısa süreli olarak kalacağını da bir göstergesidir (Güzelsarı, 2008, s.19).

1.2.2. Emek Piyasası Açısından Değerlendirme

Stiglitz, küreselleşmeye ölçen dinamikleri eleştirmiş, özellikle GSYİH üzerinde durmuştur. Gayri safi yurt içi hâsıla ABD vatandaşının her ne kadar refah seviyede olduğunu düşündürse de işçilerin kazandırdığı şirketler ve %1 olarak ifade edilen kesim kazanç sağlamış, refaha ulaşmıştır. Dolayısıyla GSYİH göstergeleri emek piyasasında sömürülen işçiyi ve orta sınıfı tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Stiglitz'in burada emek piyasasındaki değişimlere ve etkilere de yer verdiği görülür. Gittikçe küçülen orta sınıf gelir eşitsizliğiyle birlikte ayrımcılığa uğramaktadır. Özellikle ekonomide ırkçı bir ayrımcılığın ön plana çıktığı, belli grupların ücret politikalarında avantajlı gruplar arasında saf dışı bırakıldığı bilinmektedir. Egemen iş gücü olan beyaz ırk ve erkek gruplar arasında ise gizli bir anlaşma vardır. Bu durum hem siyahilerin hem de kadın çalışanların işgücünden dışlanmasına, gittikçe daha da yoksullaşmasına sebep olmaktadır. Stiglitz şirket içerisinde çalışanların şirket politikalarına ayak uydurarak bu ayrımcılığı destekleyici şekilde hareket ettiklerini, aksi halde kendilerinin de iş gücü piyasalarından saf dışı edileceklerini düşündükleri için bu şekilde hareket etmek zorunda da olduklarını savunmuştur. Onun düşünceleri her ne kadar 2007 krizinden sonra ABD'yi göz önüne alsa da genel çerçevesinde kapital toplumların emek piyasasındaki değişimler bulunmaktadır. Bu noktada görüşleri Türkiye'nin 1980'lerden sonraki durumunu da özetleyicidir (Stiglitz, 2008, s.44).

1980'li yıllardan sonra serbest piyasa koşullarının oluşmasıyla birlikte bireysel girişimciler ve firmalar kendi kuralları ve piyasa kuralları dâhilinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Piyasada yerli ve yabancı yatırımcıların bir arada olması kuralsız ve karmaşık bir ortam yaratmıştır. Bu ortamdan en fazla zarar gören grup ise hiç şüphesiz emek piyasasındaki işçiler olmuştur. Serbest piyasa ekonomisiyle birlikte tarım sektörü giderek kan kaybetmiş, kapitalizmin etkisiyle sanayi ve hizmet sektöründe büyüme yaşanmıştır. Türkiye'deki yetersiz Ar-Ge faaliyetleri sebebiyle sanayinin istenen düzeyde gelişmemesine karşın, hizmet sektörü gelişmiş; işgücü tarımdan hizmet sektörüne kaymaya başlamıştır. Dolayısıyla köyden kente göçen ve hizmet sektöründe çalışmak isteyen işgücüne yeterince talep sağlanamaması kronik bir işsizliğe sebep olmuştur (Kazgan, 2008, s.50).

1980'ler Türkiye'sinde kentlerin genel görünümüne bakıldığında göçle büyük kentlere gelen, hizmet alanında çalışmak isteyen, emek harcayan, ancak bu emeğe karşılık yeterince işgücü bulamayan insanların kentlerde oluşturdukları kalabalık görülmektedir. Bu kalabalıktan faydalanmak isteyen işverenler emek piyasasını bir rant alanına çevirmeye başlamışlar, dolayısıyla emek gücü büyük oranda düşük ücretler, uzayan çalışma saatleri, güvencesiz çalışmalarla sömürülmeye başlamıştır. Neoliberal politikaların amaçladığı refah yaşam biçimi gelişmekteki Türkiye'de istihdam sorunları oluşmasına, işsizliğin kronik bir rahatsızlık şeklinde ekonomiyi etkilemesine sebep olmuştur (Güzelsarı, 2008, s.21).

1.2.3. Yatırım ve Tasarruf Açısından Değerlendirme

1980'lerle birlikte devletin kamusal alandaki hareketliliğinin azalmasıyla birlikte biriken sermaye, yatırım ve tasarrufların ne şekilde ilerlediğini düşündürmüştür. Normalde gelişmiş bir ülkede artan sermaye akımlarıyla birlikte yatırımların artması, tasarrufların da birikmesi söz konusu iken Türkiye'nin henüz gelişmekte olan bir ülke olmasından ötürü durum bu şekilde ilerlememiş, tüketim eğiliminin fazla olmasından ötürü yatırım ve tasarruflar istenen düzeye erişememiştir (Kazgan, 2008, s. 59).

1980-1990 seneleri arasında gelişmiş ülkelerde yatırım ve tasarrufların gayri safi yurt içi hasılaya oranı %25 dolaylarında seyrederken, bu oran gelişmekte olan ülkelerde %22 dolaylarında seyretmiştir. Küresel ekonomilerde yatırımların %50'si hizmet sektörüne

kaymıştır. Türkiye'ye bakıldığında yatırımların milli hasıladaki payı yüksek iken, tasarrufların payının düşük olduğu görülür. Türkiye'de 1980-1989 dönemleri arasında yatırımlar %50 oranında hizmet sektörüne yönelik olurken, tasarrufların payının %20 oranında ilerlediği, bunun da var olan sermaye birikimi kaynaklı bu seviyelerde seyrettiği söylenebilir (Güzelsarı, 2008, s. 26).

1.2.4. Finansal Sektör Açısından Değerlendirme

Finansal sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin ardından finans piyasalarının durumu da değişmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sermaye piyasası merkezli finansal yapı yaygınlaşmıştır. Bu yapı gelişmiş ülkelerde derin ve gelişmiş, piyasada hâkimiyet kuran bir ekonomik sistemi simgelerken, gelişmekte olan ülkelerde ise halen bankacılık sektörü üzerinden piyasaların düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Türkiye'nin 1980'lerden sonra içine dâhil olduğu finansal serbestleşmeyle birlikte finansal sektörün gelişmesi beklenirken durum bu şekilde ilerlememiştir. Beklenen tasarrufların sağlanamaması, yüksek faiz oranları sebebiyle kısa vadeli finansal sermaye girişinin artırılması, yerli paranın yabancı para karşısında değer kaybetmesi, tasarruf yetersizliği sebebiyle de dış borçlanmaya girilmesi finansal sektörü olumsuz etkilemiştir. Bu dönemdeki finansal sektörün tam anlamıyla serbest koşullara hâkim olmaya çalışan, ancak başarılı olamayan bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür (Kazgan, 2008, s. 66).

1.2.5. Para Politikası Açısından Değerlendirme

1980'li yıllardan sonra serbest piyasa ekonomisiyle birlikte gelişmekte olan ülkelere IMF politikaları doğrultusunda para politikaları oluşturmaları önerilmiştir. IMF, ekonomik istikrarı sağlama noktasında fiyatlar genel düzeyinin kontrol altına alınmasını, talep enflasyonu ile enflasyonun kontrol edilmesini önermiştir. Bu bağlamda da 1980 sonrasında monetarist görüş olarak da bilinen parasalcı kuram üzerinden para politikalarının şekillendirilmesi başlanmıştır. Bu yaklaşıma göre piyasadaki para arzının kontrol edilmesiyle fiyatlar genel düzeyinde denge sağlanacak, enflasyon da bu şekilde düşürülecektir. Böylelikle ekonomide reel değişkenlere uyumlu bir para arzı ve talebi olacak, enflasyonun önlenmesi adına para arzının kontrolü üzerinden hareket edilecektir (Kepenek & Yentürk, 2007, s. 101).

1980'lerden itibaren birçok ülkede enflasyon hedeflemesi yoluna gidilmiş, ancak bu yöntem gelişmiş ülkeler için geçerli bir yöntem olurken, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için para politikalarını yönetmede yetersiz kalmıştır. 1980-1990 seneleri arasında ekonomik büyümenin artan sermaye kaynaklı olması, sonraki senelerde istenen düzeyde milli ekonominin gelişmesini engellediği gibi para politikalarının da istikrarlı şekilde sürdürülmesini engellemiştir. Kamu finansman gereğinin Merkez Bankası kaynaklarından karşılanması para politikasını bütçe politikasına bağımlı kılmıştır. Özel kesimin kredi talebi ticari bankalardan karşılanmakta, bunda da reeskont politikaları etkili olmaktadır. Kamu açıklarının gittikçe arttığı bu dönemde Merkez Bankası bünyesinde bankalar arası para piyasaları kurulması yoluna gidilmiş, para politikaları 1986 senesinde farklı yönde ilerlemiştir. Dolayısıyla finansal piyasalar sürekli bir değişim içerisinde istikrar kuramamıştır (Kazgan, 2008, s. 78).

1.2.6. Gelir Dağılımı Açısından Değerlendirme

Joseph E. Stiglitz'e ait olan "*Eşitsizliğin Bedeli: Bugünün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Etkiliyor?*" adlı 2008 senesinde İletişim Yayınları'ndan yayımlanmış olan eser (Orijinal adı: *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*) ABD'de 2008 krizinden sonra yaşanan eşitsizliğin toplumu ne şekilde etkilediğini ele alan, bu değerlendirmelerin ardından gelecekle ilgili olası senaryoları sunan önemli bir eserdir. Stiglitz bu eserde bahsettiği üzere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD toplumuna bakıldığında her gelir grubunda bir iyileşme süreci olduğu gözlemlenmişti. Ancak geride bırakılan 30 seneye bakıldığında ise bu durum gittikçe büyük bir tezat içerisinde geliyordu. ABD'de gelir

eşitsizliğinde artan uçurum, insanlar arasındaki sınıfsal farklılıkları giderek büyütüyordu. Bugün yaşanan tipte bir uçurum, ancak 1929 senesindeki büyük buhranda yaşanmıştı. Bu eşitsizliğin en kötü yanı elbette ki sosyal ve siyasal olarak yaşanan bölünme ile kendini göstermesiydi. Kimi çevreler bu eşitsizliğin kapital yükselişin bir sonucu olduğunu savunsalar da aslında durum hiç de bu şekilde değildir. Eşitsizliği savunan çevrenin düşüncesi trickle-down economics yani aşağı sızdırma ekonomisi üzerinden, üst kesim kazandıkça alt kesimin de kazanacağına yönelik bir görüşe dayanırken, ABD’deki mevcut senaryo, durumun hiç de bu yönde olduğunu göstermemiştir. ABD’de artan eşitsizlik üst sınıfın zenginleştiği ve azınlık olduğu, alt sınıfın ise hane halkı gelirlerinin azaldığı, böylece gittikçe yoksullaştıkları bir senaryo ortaya çıkarmıştır. ABD’de 2008 senesindeki krizle birlikte gelir eşitsizliğinin artması orta sınıfın işgücüne bağlı olarak kutuplaşmasına da sebep olmuştur. Alt gelir grubu için artık iş, yalnızca yaşamı sürdürmek amaçlı yapılan eylemleri içerecek kadar içi boş bir kavram haline gelmiştir. Stiglitz bu değerlendirmelerinde kapital ekonominin hizmet ettiği sınıfın üst sınıf olduğunu savunmuş, alt sınıf olarak tabi ettiği işçilerin ve genel halkın ise ekonomide sömürülen taraf olduğunu, bu sömürünün ise gelir dağılımı üzerinden bariz şekilde görülebileceğini tasdik etmiştir (Stiglitz, 2008, s. 20-29).

Devlet Planlama Teşkilatı’nın verilerine göre Türkiye’de cari fiyatlarla kişi başına düşen milli gelirin dolar bazında değerlendirilmesinde; 1980 yılında kişi başına düşen gelirin 1.570 dolar, 1980 yılında 1.346 dolar, 1990 yılında 2.684 dolar, 1995 yılında 2.750 dolar olduğu görülmektedir. Ekonomik büyüme oranlarıyla birlikte kişi başına düşen gelirin de düşük seviyelerde seyretmesi Türkiye’nin ve Türk ekonomisinin yeterince gelişmemiş olmasıyla ilgilidir. Gelir dağılımının düşük seviyelerde seyrettiği Türkiye’de sosyal veriler de durumu tüm yönleriyle yansıtmaktadır. 1980-1989 senesi arasında kırdan kente göçün %70 oranında artması, kente yerleşen insanların büyük oranda işsizlik sıkıntıları çekmeleri ve istihdam politikalarının başarısızlığı da bu dönemdeki gelir dağılımının eşitsizlikler üzerinden ilerlediğini göstermektedir (Kepenek & Yentürk, 2007, s. 110-111).

1.3. Derleme Araştırması

Bu bölümde Türkiye’de Özal dönemine ait ekonomi politikalarını içeren ulusal ve uluslararası makaleler sonuçlarıyla birlikte derlenmiştir.

1.3.1. Ulusal Çalışmalar

Eştürk (2006), “Türkiye’de Liberalizm -1983-1989 Turgut Özal Dönemi Örneği” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında Türkiye’de liberalizm konusunu ele almış, iktisadi ve siyasi yönelimleri bir arada değerlendirmiştir. Yapılan çalışmada 24 Ocak kararları, askeri rejim dönemi iktisat politikaları, ANAP dönemi, ANAP dönemi sonrası, Türk dış politikasında ekonomi sürecinden bahsedilmiştir. Literatür taramasıyla yapılan çalışmada 24 Ocak kararlarından sonra değişen ekonomi politikası değerlendirildiğinde ekonomik liberalizmin siyasi liberalizmle bir arada yürümediği, demokratikleşme noktasında eksiklikler yaşandığından bahsedilmiştir. 1983 seçimleriyle iktidara gelen Özal ekonomi politikalarında ne denli dışa dönük adımlar atsa da siyasi alanda daha muhafazakâr bir portre çizdiği için politikaların eksik kaldığından bahsedilmiş, bu nedenle ekonomideki politikaların sosyal yaşama adapte edilebilirliğinin düşük olduğunu vurgulamıştır (Eştürk, 2006).

Kurmuş (2010), “Türkiye’de Neoliberalizm” başlıklı makale çalışmasında Özal dönemi özelleştirmelerinin plansız olarak, Türkiye’yi liberalleşmeye alıştırmaya amaçlı yapılan politikalar olduğunu, bu nedenle de yeterince başarılı olmadığını, ancak o dönemde bulunulan coğrafyada radikal bir adım olduğunu dile getirmiştir. Literatür taraması ile yapılan çalışmada özellikle iktisat teorileri ekseninde değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye’deki Keynesçiler parasal Chicago Okulu ve diğer muhaliflerine karşı savunmasız kaldıkları bir dönemin anlatıldığı vurgulanmıştır (Kurmuş, 2010).

Bozkan (2016), “Türk dış politikasında Turgut Özal Dönemi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında Özal dönemi dış politikasını incelemiş, dış politika ile ekonomi arasındaki ilişkiye de yer vermiştir. Çalışmanın konumuz açısından önemli yanı dış politikaya bağlı olarak neoliberal adımların atıldığına savunulmasıdır. Bu nedenle ekonomik girişimin planlı olmaktan çok, amaca dayalı olduğu vurgulanmıştır (Bozkan, 2016).

Doğan (2016), “Turgut Özal Dönemi Ekonomik Liberalleşme” başlıklı makale çalışmasında 24 Ocak 1980 Kararları ardından Türkiye’de liberalleşme süreci ele alınmıştır. Türk lirasının değeri yabancı paraya eklenmesiyle birlikte ekonomide dalgalanma başlamış, ithalat özendirilmiş, faiz oranları önce yükseltilmiş ardından serbest bırakılmış, ekonomide devletin ağırlığı azalmış, yabancı bankaların Türkiye’de şube açmaları desteklenmiştir. Tüm bu süreç Türkiye’nin ileri atılım göstermesi adına yapılırken, Türk ekonomisinin henüz sürece yeterince hazır olmamasından ötürü çeşitli alanlarda başarı sağlanırken, halkın refahı ise düşüşe geçmiştir (Doğan, 2016).

Köylü (2017), “Türkiye’de 1980’lerdeki Neo-liberal Dönüşüm, Türkiye ve Kıbrıs Siyasal Sürecine Etkisi” başlıklı makale çalışmasında neo-liberal politikaların Türkiye’deki demokratik dönüşümü ne şekilde etkilediği konusunu ele almıştır. 1980 darbesinden sonra Türkiye’de sosyal bir değişim süreci de başlamıştır. Amerikancı olarak tabir edilen ekonomik anlayışla beraber, darbenin aynı döneme denk gelmesi yalnızca ekonomik alandaki bağımsızlığın değil, sosyal alandaki değişim ve dönüşümün de habercisi olmuştur. Türkiye’nin sosyal anlamda daha demokratik olma yolunda attığı bu adım önemli bulunmuştur. Ancak bununla birlikte ekonomik çerçevede yaşanan sürecin 90’lı yıllarda ekonomik çöküntü yaşattığını, hatta günümüze değin gelen ekonomik gelişimdeki yavaşlıkta etken olduğunu savunmuştur (Köylü, 2017).

Kurun (2017), “Yeni Sağ ve Demokratikleşme Arasındaki İlişki- Turgut Özal Dönemi Türkiye’si Örneği” başlıklı makale çalışmasında Turgut Özal’ın iktisadî ve siyasî politikaları ile demokratikleşme arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Özal dönemindeki ekonomik liberalleşmenin beraberinde bireysel hak ve hürriyetlerin güçlendirilmesini sağladığı, devlet teşkilatlanmasında yerleşmeyle birlikte demokrasinin daha fazla temsil edilmesinin önünün açıldığı vurgulanmıştır (Kurun, 2017).

Karahanoğulları ve Türk (2018), “Otoriter Devletçilik, Neoliberalizm, Türkiye” başlıklı makale çalışmalarında Poulantzas’ın otoriter devlet biçimi kavramsallaştırması ekseninde Türkiye’deki neoliberal süreci ele almışlardır. Bu devlet biçimi otoriterleşmeyi siyasal figürlerin kişisel/ideolojik eğilimlerinin ötesinde sınıfsal ilişkiler zemininde ele almaktadır. Çalışmada Özal dönemi neoliberal eğilimlerinin orta sınıfın genişlemesi ekseninde yapılan bir çalışma olduğu açıklanmıştır (Karahanoğulları & Türk, 2018).

Cizrelioğulları (2018), “Türkiye’de liberalizm (1980-1999): Neo-liberal politikaların Türk politik-ekonomisine etkileri” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında neoliberal politikaların ekonomiye etkisini araştırmıştır. Çalışmada Özal döneminde uygulanmaya başlanan bu politikaların iktidar grupları ile örtüşmemesi ve mevcut ekonomik ortam için radikal kararlar olması sebebiyle kısa vadede olumlu etkiler gösterse de uzun vadede ekonomiyi bir dar boğaz içerisine soktuğu belirtilmiştir (Cizrelioğulları, 2018).

Baykal (2019), “Türkiye’de Siyasetin Konsolidasyonu: Turgut Özal Dönemi” başlıklı makale çalışmasında Özal dönemini çok yönlü şekilde ele almakta ve 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanan kapitalist politikanın izini sürmektedir. Çalışmada genellikle siyasi politika üzerinde durulmuştur. Ancak yer yer ekonomiden bahsedilirken, ekonomik rotanın Özal siyasi amaçları doğrultusunda şekillendiğinin altı çizilmiştir. Türk-İslam-Batı konseptinde ilerleyen siyasetin, ekonomik görünüm olarak da Batıya entegre edilmesi adına kapital politikalara yoğunlaşma yaşanmış, ancak Türkiye’nin bahsedilen dönemde kapital politikalarla başa çıkabilecek gücü olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle sonuçları 2000’li yıllara gelecek şekilde ekonomik bir buhran dönemi yaşandığından söz edilmiştir (Baykal, 2019).

Ercoşkun (2019), “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm” başlıklı makale çalışmasında liberalizmin ilkelerinden, türlerinden ve içeriğinden bahsetmiş, ardından Türkiye’de ekonomide liberalleşme sürecini ele almıştır. Türkiye’de liberalleşme sürecini Osmanlı döneminden itibaren değerlendiren çalışmada, Cumhuriyet döneminde Özal reformlarının öneminden bahsedilmiştir. Bu dönemdeki reformların Türk dış politikasına bağlı olarak şekillendiği, ancak tam anlamıyla neoliberal bir atmosfer yaratmadığı belirtilmiştir. Çalışmada Türkiye’de neoliberalizmin önündeki engeller vurgulanmış, liberalleşmenin Batılılaşma olarak algılanması sebebiyle tam anlamıyla gerçekleşmediği not edilmiştir (Ercoşkun, 2019).

Karahanoğulları (2019), “Türkiye’de Neoliberalizmin Kuruluş Süreci: 1980-1994” başlıklı makale çalışmasında Türkiye’nin neoliberal sürece geçişi ele alınmış, 1994 senesinde bu sürecin tamamlandığı, Özal dönemi atılımlarının ülkedeki ekonomik Batılılaşma adına oldukça önemli bir dönem olduğu vurgulanmıştır (Karahanoğulları, 2019).

Turgut (2019), “Türkiye’de Neoliberalizm ve Sosyal Devletin Dönüşümü” başlıklı makale çalışmasında Türkiye’deki neoliberal süreci iki aşamada incelemiştir. Birinci aşama 1980-2001 seneleri arasındaki birinci kuşak yapısal reformlar dönemi, ikinci aşama ise 2001-2015 seneleri arasında küçük devletten düzenleyici ekonomiye geçiş sürecini içine alan dönemdir. Araştırmacı Özal dönemi reformlarının Türkiye’de ekonominin batıya açılmasında önemli bir adım olduğunu, bu nedenle ikinci kuşak reformların desteklenmesinde öncü olduğunu savunmuştur (Turgut, 2019).

İkiz (2020), “Turgut Özal ve AK Parti dönemi Türkiye ABD ilişkilerinin ekonomi politikası” başlıklı makale çalışmasında Özal ve AKP döneminde kapital politikaların dış ilişkileri etkilediğini, liberal politikaların özellikle ABD’den destek gördüğünü belirtmiştir. Özal döneminde başlayan özelleştirme, AKP döneminde serbest sermaye hareketliliğiyle birlikte daha fazla artmıştır. Her iki dönemde de ABD desteği alınması, dış politikadaki hareketliliği de etkilemiştir (İkiz, 2020).

1.3.2. Uluslararası Çalışmalar

Arıcanlı ve Rodrik (1990), “An overview of Turkey's experience with economic liberalization and structural adjustment” başlıklı makale çalışmalarında Türkiye'nin ekonomik liberalleşme ve yapısal uyum deneyimine yönelik bir araştırma yapmışlardır. Türkiye'nin 1980'lerdeki borç krizinden kurtulması, çalışma için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye deneyiminin en başarılı yanı, ihracattaki dikkat çekici büyümedir. Ekonomiyi yeniden yapılandırmak için liberal politikalar kapsamlı bir şekilde uygulanmıştır. Ancak reel ekonomi üzerindeki etkileri açısından sonuç hayal kırıklığı olmuştur. Gelir dağılımı bozulurken, iç kaynak seferberliği gerçekleşmedi. İhracattaki başarılı büyüme, “liberal” kategorinin dışında kalan sübvansiyonlar gibi ekonomik politikalardan yalnızca kısmen etkilenmiştir. Kendi kendini idame ettiren büyümenin giderek daha acil hale geldiği mevcut koşullar altında, özel yatırımı hedefleyen açık politikalar gerekli hale gelmiştir. 1980’lerde başlayan açık politikalar ülkenin kısa sürede olumlu sonuçlar almasını ve ekonomik anlamda iyileşme kaydetmesini sağlarken, uzun vadede ise ekonomik durgunluğa yol açmıştır (Arıcanlı & Rodrik, 1990).

Ataman (2002), “Özal Leadership and Restructuring of Turkish Ethnic Policy in the 1980s” başlıklı makale çalışmasında 1980’lerde Özal liderliği ve Türk etnik politikasını değerlendirmiştir. Çalışmada ekonomi açısından ele alınan en önemli konu, Özal’ın ideolojik bakış açısıyla birlikte ekonomiyi yapılandırmaya yönelmesidir. Türkiye’yi Batı ile buluşturmaya çalışan Özal, bu yolda ekonomiyi de önemli bir araç olarak kullanmıştır (Ataman, 2002).

Laçiner (2004), “Özalizm-An Alternative In Turkish Foreign Policy” başlıklı makale çalışmasında Özal dönemi ekonomi politikalarının dış siyasette önemli adımlar attığını, ancak iç

düzende yeterince başarılı olamadığını dile getirmiş, bu nedenle ekonomi politikasının yeterince başarılı olamadığını aktarmıştır (Laçiner, 2004).

Müftüler (2006), “Turkish economic liberalization and European integration” başlıklı makale çalışmasında Türkiye'nin ekonomik anlamda Batı'ya entegrasyonu açısından Özal dönemi liberalleşme faaliyetlerinin önemli bir adım olduğunu belirtmiş ve bu konu hakkında literatür taraması yapmıştır. Çalışmada Özal dönemine ait genel bilgiler verildikten sonra Batı'nın kapitalist ekonomik düzeni ile Türkiye'nin Özal dönemine kadar olan ekonomik düzeni karşılaştırılmış, bu noktada Özal dönemindeki çalışmaların Batı'ya uyum kapsamında önemli olduğunun altı çizilmiştir (Müftüler, 2006).

Öniş (2007), “Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective” başlıklı makale çalışmasında Özal'ın ekonomik alandan Kürt sorunu gibi konulara kadar birçok kilit alanda belirleyici etkisi ile ekonominin düzenlendiğini, Özal döneminin ideolojilerle birlikte takınılan tavırlarla birlikte ekonomik büyüme odaklı bir dönem olduğunu, bu noktada Türkiye için erken atılımların ekonomide sorunlar oluşturduğunu dile getirmiştir (Öniş, 2007).

Laçiner (2009,) “Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism” başlıklı makale çalışmasında Özal dönemi ekonomisini çok yönlü incelemiştir. Bu inceleme bilhassa ekonomi ile siyaseti bir arada ele alması açısından önemlidir. Özalist yaklaşım adı verilen yaklaşımın dış politikadaki tutuma bağlı olarak ekonomik kararları uygulamaya geçirdiğini ele alan makale, ekonominin ideolojik şekilde düzenlendiğini savunmaktadır (Laçiner, 2009).

Aral (2010), “Dispensing with Tradition? Turkish Politics and International Society during the Özal Decade, 1983-93” başlıklı makale çalışmasında 1983-1993 seneleri arasında Türk siyasetini ele almış ve Özal döneminden bahsetmiştir. Literatür taramasıyla yapılan bu çalışmada Özal döneminin önemli gelişim stratejileri ele alınmış, bu dönemin dış siyaset stratejisine bağlı olarak ekonomiyi etkilediğinden bahsedilmiştir (Aral, 2010).

Atlı (2011), “Business Associations and Turkey’s Foreign Economic Policy: From the ‘Özal Model’ to the AKP” başlıklı makale çalışmasında Özal modelinin temel ilkelerini incelemekte ve mevcut koşullar altında Türkiye'nin dış politikasının yönüne açıklama getirmektedir. Bu amaçla, makale, iş aktörlerinin farklı düzeylerde, yani yapısal düzeyde, iç düzeyde ve bireysel düzeyde dış politika katılımını değerlendiren analitik bir çerçeve kullanarak Özal dönemini AKP dönemiyle karşılaştırmaktadır. Belgede önerilen çerçeve, yerel düzeyde politika etkisinin belirleyicileri olarak devlet kapasitesi, iş gücü ve meselenin belirginliği faktörlerini içermektedir ve bu bağlamda, iş birlikleri tarafından üstlenilen farklı rolleri tanımlamak için bir tipolojiye atıfta bulunmaktadır. Özal döneminin ve AKP döneminin dış politikada aktif olma yoluyla Türkiye'nin gelişimi adına adım atılan önemli dönemler olduğu, ancak dış siyasette aktif olmakla birlikte iki dönemde farklı ekonomik politikaların izlendiği vurgulanmıştır. Özal döneminin en önemli özelliği dış politikada benimsenen yolun ekonomiyle pekiştirilmesiydi. Ancak Türkiye bahsedilen dönemde bu noktada yetersiz bir ekonomik güce sahipti. AKP döneminde ise dış politika ile ekonominin uzlaştırılması adına zorlayıcı bir adım atılmadığı görülmektedir (Atlı, 2011).

Heper (2013), “Islam, conservatism, and democracy in Turkey: comparing Turgut Özal and Recep Tayyip Erdoğan” başlıklı makale çalışmasında siyaset bilimci merhum Dankwart A. Rustow tarafından incelenen "Atatürk'ün kültür devrimi", "İsmet İnönü'nün demokratik devrimi" ve "Turgut Özal'ın ekonomik devrimi" konularını ele almış ve Türkiye'nin dönüşümünü incelemiştir. Özal'ın ekonomik girişimleriyle birlikte orta sınıfın güçlenerek günümüze geldiğinden bahsedilmiş, her ne kadar o dönem için ekonomik devrimlerin yetersiz bir ortamda yapılmasından ötürü başarısızlıkla sonuçlanan konular olsa da bugünkü orta sınıfın temellerinin Özal döneminde atıldığının altı çizilmiştir (Heper, 2013).

Özen (2013), “Informal Politics in Turkey During the Ozal Era (1983-1989)” başlıklı makale çalışmasında 1980'lerde Türkiye'deki sosyo-politik ve ekonomik sistemi kökten yeniden yapılandırmış olan dönemin Özal dönemi olduğunu savunmuş ve bu dönemdeki politikalara değinmiştir. Makalenin en önemli konusu bu dönem liberalizminin istikrarsızlık yaratarak, güvenilirliklerini azaltarak ve etkili yaptırım mekanizmaları geliştiremeyerek resmi kurumları yıpratmış olmasıdır. Araştırmacı ekonomik atılımların toplumların çıkarlarını koruyamadığını savunmuş ve bu nedenle de ekonomik liberalizmin o dönem için topluma yaşattığı buhranı eleştirmiştir (Özen, 2013).

Erkoç (2014), “Economy and Democraisaion: Turgut Ozal Era in Turkey” başlıklı makale çalışmasında Turgut Özal'ın 1983'ten 1989'a kadar olan zaman aralığına denk gelen başbakanlık döneminin, Türkiye'de ekonomik kalkınma ve daha liberal siyasi ortam üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Anadolu girişimcilerine Özal'ın özel desteği girişimcilerin neo-liberal politikalar ile desteklenmesini sağlamış, aynı zamanda da onların çevreden merkeze doğru hareket etmeleri, vatandaşların Türkiye'de demokrasinin konsolidasyon ilerlemesi üzerindeki pazarlık gücünü artırmıştır. 1980 sonrası ekonomi politikaları da dahil olmak üzere Türk demokrasinin profilindeki bu önemli değişime katkıda bulunan temel politika ve dinamikler, Özal'ın Anadolu girişimcilerine verdiği destek, üretim biçimlerindeki küresel değişim, Batı ile güçlenen ilişkiler ve geleneksel sermaye ile Anadolu sermayesi arasındaki mücadele oluşturan süreçtir (Erkoç, 2014).

Özer (2014), “Role Of Turgut Ozal In The Transformation Of Economic Mindset After 1980 In Turkey” başlıklı makale çalışmasında 1980'lerde Türkiye'de ekonomik zihniyetin dönüşümünde Turgut Özal'ın rolünü betimlemektedir. TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivindeki belgelerden, Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarından, dönemin gazetelerinden, hatıratlardan ve konuyla ilgili akademik çalışmalardan yararlanılarak hazırlanan çalışmada bu dönemde Türk toplumunun ekonomik rasyonaliteye dayalı, kâr amacı güden bir zihniyete dönüştüğü belirtilmiştir. Girişimcilik, çok çalışma, zenginleşme, rasyonel muhasebe ve paranın muhasebeleştirilmesi ekonomik hayatta daha belirgin hale gelmesi bu dönemde ekonomik zihniyetin dönüşümünün yarattığı zihinsel ve davranışsal kalıplardır. Ekonomik faaliyetlere egemen olan bu zihinsel ve davranışsal kalıplar, kapitalist ekonomik zihniyetin çekirdeğini oluşturmuş ve Türkiye açısından önemli bir dönem başlatmıştır (Özer, 2014).

Karataşlı (2015), “The Origins of Turkey’s “Heterodox” Transition to Neoliberalism: The Özal Decade and Beyond” başlıklı makale çalışmasında Türkiye'nin “Özal On Yılı (1980-1989/1993)” sırasındaki neoliberal geçişinin öncelikle mevcut ulusal burjuvazinin (İstanbul merkezli sanayi burjuvazisi) kârlılık krizinin çözülmesiyle veya sınıf iktidarının bu kesim lehine yeniden oluşturulmasıyla ilgili olup olmadığını araştırmaktadır. Çalışmada Özal dönemi neoliberal reformların radikal İslami hareketleri bünyesine katma potansiyeline sahip alternatif/rakip bir ulusal burjuva kesiminin gelişmesine katkıda bulunduğu, geniş bir orta sınıf yarattığı, toplumun alt kesimlerine yeniden dağıtım için popülist girişimleri kullandığı savunulmuştur (Karataşlı, 2015).

Ünal (2015), “An Overview of the Turkish Economy throughout the Ozal Period” başlıklı makale çalışmasında Özal döneminde GSYİH, yatırım, enflasyon, işsizlik, cari işlemler dengesi, dış borç stoku, doğrudan yabancı yatırım girişlerini içeren ancak bunlarla sınırlı olmayan temel makroekonomik göstergelerin performansının dünyadaki diğer ülkelerle karşılaştırmasını yapmış ve neoliberal politikaların etkinliğini ölçmüştür. İlk etapta ülkenin dışa açılmasını sağlayan bu politikaların daha sonrasında Batılı ülkelerle yarışmada yetersiz kaldığını, bu nedenle zamanla ülkede derin bir enflasyon yaratarak uzun vadede ekonomik gelişmeye olumsuz etki ettiğini ortaya çıkarmıştır (Ünal, 2015).

Yılmaz (2016), “The Most Important Legacies Of Turgut Özal For Turkey; In Particular, Economic Liberalism” başlıklı makale çalışmalarında “Turgut Özal'ın Türkiye'ye bıraktığı en

önemli miras nedir?” sorusuna yanıt aranmış ve bu anlamda liberalizm konusundan bahsedilmiştir. Ekonomik liberalizm sadece ekonomik hayatı kısaca etkilememiştir. O'nun bu mirası, tüm Türkiye Cumhuriyeti'ni, Türk halkını ve tüm sistemi bu dönemde ve hatta bu dönemden sonra tamamen değiştirmiştir. Turgut Özal bir anlamda bir geçiş süreci getirmiş ve Türk vatandaşlarının davranışları büyük ölçüde ve önemli ölçüde değişmiştir. Bu açıdan Turgut Özal döneminde Soğuk Savaş sonrası siyasi sistemin ve Türk dış politikasının liberalleşmesinin önemli olmadığı, ancak ekonomik liberalizmin önemli olduğu savunulmuştur (Yılmaz, 2016).

Movasseghi ve Kuhkheil (2016), “On Social and Economic Ground of The Second Wave of Neoliberal Development In Turkey” başlıklı makale çalışmalarında Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Üretimi ile ithalat ve ihracat şemasına dayalı olarak milli gelir, ekonomik büyüme, yatırım miktarı, ticaret dengesi arasındaki bağlantıyı incelemektedirler. Çalışma 2001-2014 seneleri arasında yapılmıştır. Çalışma AKP dönemi ekonomisine odaklanmakla birlikte neoliberal politikaların temelinde Özal dönemine de atıf yapmaktadır. 2001 senesinde başlayan ikinci neoliberal politikaların Özal dönemindeki girişimlerle birlikte hız kazandığını savunan çalışmada, Kenan Evren ve Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı yıllarında, sosyal endekslerden bağımsız olarak ekonomik liberalleşmenin gerçekleştiği, ancak 2001 senesinden itibaren girilen ikinci neoliberal dönemde ise sosyal endekslerin de önemsendiği belirtilmiştir (Movasseghi & Kuhkheil, 2016).

Zolfaghari (2021), “Political Economy of Development and Democracy in Turkey During Turgut Ozal (1983-1993)” başlıklı makale çalışmasında 1983-1993 seneleri arasında Özal dönemi ekonomisini incelemiş, Özal'ın bir devlet adamı olarak görüş ve söylemleri ile aldığı ekonomik kararların ekonomide büyük bir dönüşüm yaşattığını vurgulamıştır. Demokrat Parti döneminde başlayan ekonomik dönüşümler Özal döneminde dış siyasette benimsenen yeni politikalarla birlikte desteklenmiştir. Ancak bu politikalar ithalat, ihracat gibi alanlarda ekonominin yenilenmesini sağlarken, enflasyonun yükselmesine ve beraberinde işsizliğin de artmasına sebebiyet vermiştir (Zolfaghari, 2021).

SONUÇ

Küreselleşmeyle birlikte ülkelerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler gelişirken bu ilişkilerin çok yönlü, sosyal ve ekonomik alanı da içine alacak şekilde gelişmesi önem kazanmıştır. Bu doğrultuda temeli 1950'lere dayanan liberal iktisat politikaları ekonomik ortama hâkim olmuş, özellikle ekonomisi gelişmiş ülkeler tarafından, devletin ekonomik sahadaki etkinliğini azaltarak bireylerin ve bireysel girişimlerin desteklenmesine dayanan bu politikaların tüm dünyada geçerli olması talep edilmiştir. Türkiye, 24 Ocak kararlarıyla birlikte ekonomide liberalizm ilkesini benimsemiş, bu ilke doğrultusunda serbest piyasa koşullarında hareket etmeye başlamıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin 1980-1989 seneleri arasındaki ekonomik görünümü üzerinden neoliberal iktisat politikalarının Türkiye'deki görünümü göz önüne alınmış, sonuçlarıyla sunulmuştur.

1989 senesine gelindiğinde, Türkiye'de hem siyasi hem de iktisadi politikaların yaşattığı bir kriz ortamı mevcuttu. 1960'lı yıllardan itibaren uygulanan ithal ikameci politikalar terk edilmiş, liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştı. Bu liberal politikalarla ülkenin kalkınmışlık seviyesini yükseltmek amaçlanıyordu. 1980'li yılların başında Türk ekonomisinde birçok sorun bu amacın oluşmasına ana sebepti. Sorunların başında kişi başına düşen milli gelir düşüklüğü, ödemeler dengesi sorunu ve döviz kıtlığı, enflasyon ve kamu maliyesinin disiplinden uzak olması gelmekteydi. Bunlara karşı çözüm önerisi olarak özelleştirme, sürdürülebilir ekonomiye yönelik girişimlerin desteklenmesi, ihracatı artırma, doğrudan yabancı sermayeyi çekme, turizm gelirlerini artırma, sıkı para politikası uygulama, maliye disiplini sağlama gibi çeşitli tavsiyeler sunuluyordu.

Bu çalışmada, Türk ekonomisinde 1980-1989 yani Özal dönemindeki ekonomik görünüm göz önüne alınmış, neoliberal politikaların çeşitli yönlerden uygulanmasının etkileri sıralanmıştır.

Bu politikaların uygulanması 1981’de faiz oranlarındaki kontrolün kaldırılması, 1984’te döviz ticareti serbestleştirilerek vatandaşların döviz taşımaya izin verilmesi, 1986 senesinde İMKB’nin kurulması gibi çeşitli yeniliklerle desteklenerek başlamıştır. Zaman içerisinde uygulanan politikalar ekonomik istikrarsızlık sebebiyle kimi zaman tekrar eski haline getirilmiştir. Örneğin; 1988 senesinde faizler tamamen serbest bırakılsa da mevduat faizlerinin %90’a ulaşması sebebiyle bu durum terk edilmiştir. Liberal politikaların ülkenin ekonomik çehresine yansması, uzun vadeli bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu nedenle günümüzden itibaren Türkiye’nin 40 senelik tarihine bakıldığında mevcut durum hakkında daha sağlıklı şekilde konuşabilmek mümkündür; ancak 1980-1989 dönemi de olası uzun vadeli senaryoyu gösteren bir zaman dilimine sahiptir. Bu dönemde Türk ekonomisinde kısa süreli bir iyileşme görülürken, bu iyileşmelerin sermaye birikimi kaynaklı olduğu, işsizlik ve finansal sistemin düzenlenmesiyle mücadelede kesin sonuçlar ortaya çıkarmadığı gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- ARAL, B. (2010). Dispensing with Tradition? Turkish Politics and International Society during the Özal Decade, 1983-93. *Middle Eastern Studies*, 37(1),72-88
- ARICANLI, T. & RODRIK, R. (1990). An overview of Turkey's experience with economic liberalization and structural adjustment. *World Development*, 18(10), 1343-1350
- ATAMAN, M. (2002). Özal Leadership and Restructuring of Turkish Ethnic Policy in the 1980s. *Middle Eastern Studies*, 38(4), 123-142
- ATLI, A. (2011). Business Associations and Turkey’s Foreign Economic Policy: From the ‘Özal Model’ to the AKP, *Boğaziçi Journal* Vol. 25, no. 2, pp. 171-188.
- BAYKAL, Ö. (2019). Türkiye’de Siyasetin Konsolidasyonu: Turgut Özal Dönemi. *Akademik Hassasiyetler*, 6 (12), 143-179
- BOZKAN, B. (2016). Türk dış politikasında Turgut Özal Dönemi, İstanbul, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- CIZRELİOĞULLARI, M. N. (2018). Türkiye’de liberalizm (1980-1999): Neo-liberal politikaların Türk politik-ekonomisine etkileri. *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- DOĞAN, F. B. (2016). Turgut Özal Dönemi Ekonomik Liberalleşme, *International Turgut Özal Symposium*, 03.03.2016
- ERCOŞKUN, B. (2019). Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm. *Akademik Bakış Dergisi*, 72, 105-122
- ERKOÇ, T. E. (2014). Economy and Democraisaion: Turgut Ozal Era in Turkey, *JOBEPS*, 3(6), 55-74
- EŞTÜRK, Ö. (2006). Türkiye’de Liberalizm – 1983-1989 Turgut Özal Dönemi Örneği. *Hayat. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- GÜZELSARI, S. (2008). Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- HEPER, M. (2013). Islam, conservatism, and democracy in Turkey: comparing Turgut Özal and Recep Tayyip Erdoğan. *Bilkent University*, 15(2), 141-156

- İKİZ, A. S. (2020). Turgut Özal ve AK Parti dönemi Türkiye ABD ilişkilerinin ekonomi politikası. *Turkish Studies - Economy*, 15(3), 1385-1395
- JESSUA, C. (2005). *Kapitalizm*, Çev: Işık Ergüden, Ankara: Dost Yayınları
- KARAHANOĞULLARI, Y. & TÜRK, D. (2018). Otoriter Devletçilik, Neoliberalizm, Türkiye. *Mülkiye Dergisi*, 42 (3), 403-448
- KARAHANOĞULLARI, Y. (2019). Türkiye’de Neoliberalizmin Kuruluş Süreci: 1980-1994. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74 (2), 429-464
- KARATAŞLI, Ş. S. (2015). The Origins of Turkey’s “Heterodox” Transition to Neoliberalism: The Özal Decade and Beyond. *Journal of World-Systems Research*, 21(2), 387–416.
- KAZGAN, G. (2008). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KEPENEK, Y. & YENTÜRK, N. (2007). Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KÖYLÜ, M. (2017). Türkiye’de 1980’lerdeki Neo-liberal Dönüşüm, Türkiye ve Kıbrıs Siyasal Sürecine Etkisi. *International Conference on “Scientific Cooperation for the Future Thessaloniki in Economics and Administrative Sciences”*, 408-419
- KURMUŞ, O. (2010). Türkiye’de Neoliberalizm. *Mülkiye 2010 Cilt: XXXIV Sayı:268*, 9-43
- KURUN, İ. (2017). Yeni Sağ ve Demokratikleşme Arasındaki İlişki- Turgut Özal Dönemi Türkiye’si Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (22), 358-374
- LAÇİNER, S. (2004). Ozalism-An Alternative In Turkish Foreign Policy, *Yönetim Bilimleri Dergisi* (1:1-2) 2003-2004, 161-210
- LAÇİNER, S. (2019). Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism. *USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu)*, 2, 153-205
- MOVASSEGHI, A. & KUHKEIL, M. (2018). On Social and Economic Ground of The Second Wave of Neoliberal Development In Turkey. *Politics Quarterly*, 48(3), 771-788
- MÜFTÜLER, M. (2006). Turkish economic liberalization and European integration. *Middle Eastern Studies*, 31(1),85-98
- ÖNİŞ, Z. (2007). Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective. *Middle Eastern Studies*, 40(4), 113-134
- ÖZEN, H. (2013). Informal Politics in Turkey During the Ozal Era (1983-1989). *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 12 (4), 77-91
- ÖZER, M. H. (2014). Role Of Turgut Ozal In The Transformation Of Economic Mindset After 1980 In Turkey. *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal; Istanbul Vol. 5, Iss. 16, (Oct-Dec 2014): 60-78.*
- ÖZSAĞIR, A. (2003). Kopenhag Kriterleri Işığında Serbest Piyasa Ekonomisi, *Mercek*, 8(10), ss.1-40
- STIGLITZ, J. E. (2008). Eşitsizliğin Bedeli: Bugünün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Etkiliyor?. , çev.: Ozan İşler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TURGUT, A. E. (2019). Türkiye’de Neoliberalizm ve Sosyal Devletin Dönüşümü. İstanbul. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

- ÜNAL, U. (2015). Özal Dönemi Ekonomisine Genel Bir Bakış [Özal Dönemi Boyunca Türkiye Ekonomisine Genel Bir Bakış], MPRA Paper 81603, University Library of Münih, Almanya.
- YILDIRIM, C. (2011). Neoliberal İktisat Politikalarının Türkiye’de Orta Sınıfa Etkisi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- YILMAZ, M. E. (2016). The Most Important Legacies Of Turgut Özal For Turkey; In Particular, Economic Liberalism. İstanbul 29 May University Political Science and International Relations, 1-12
- ZOLFAGHARI, V. (2021). Political Economy of Development and Democracy in Turkey During Turgut Ozal (1983-1993). University Of Munich.